

Mit jelent az open access?

Az "open access" fogalom a kutatási eredményekhez, illetve a tudományos információkhoz és adatokhoz való korlátok nélküli, nyílt hozzáférést jelenti.

A Budapest Open Access Initiative (BOAI) meghatározásában: „Nyílt hozzáférése az azt értjük, hogy mindenki számára ingyenesen olvashatók, letölthetők, lemásolhatók, kinyomtathatók, terjeszthetők ezek a cikkek, bennük keresés végezhető, a cikkek teljes szövegéhez csatolások fűzhető, keresőmotorral indexelhető, adat formájában valamely szoftverrel kezelhető, vagy egyéb törvényes célra felhasználható pénzügyi, jogi vagy műszaki korlátozás nélkül, kivéve azokat a korlátozásokat, amelyek egyébként az internethez való hozzáférés velejárói.”

Open access deklarációk és állásfoglalások

A Nyílt Társadalomért Intézet – Open Society Institute (OSI) – a Budapesti Open Access Initiative-ben ír arról, hogy „felhasználja forrásait és befolyását az intézmények önarchiválási törekvéseinek, az alternatív folyóiratok létrehozásának és anyagi biztonságuk megvalósításának támogatására”. 2013-ra 5755 személy és 665 intézmény írta alá a Budapesti Nyílt Hozzáférés Kezdeményezést (BOAI).

A Berliini Nyilatkozat (Berlin Declaration) aláírói célul tűzték ki, hogy elősegítsék az Internet használatát a tudományos kommunikációban és publikálásban. 2013 októberéig világszerte több mint 449 intézmény csatlakozott a Nyilatkozathoz.

2008 áprilisában az Európai Bizottság kiállt az open access gondolat mellett. A Bizottság azt javasolja tagállamainak, hogy „támogassák a közfinanszírozásban létrehozott tudás széleskörű terjesztését a kutatási eredmények nyílt hozzáféréseinek megvalósításával, olyan módon, hogy közben az érintett szellemi tulajdon védelme is biztosított legyen.”

Mindezek mellett egyre több egyetem teszi magáévá az open access-gondolatot, lehetővé téve saját repozitóriumukban a szerzői archiválást, a tudományos dokumentumok nyílt hozzáférést. A Registry of Open Access Repository Material Archiving Policies (ROARMAP) áttekintést nyújt a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos intézményi rendeletekről és politikákról.

Open access stratégiák

Az open access gyakorlatában két út különböztethető meg:

Az arany út

Az arany út a tudományos cikkek open access folyóiratokban történő első megjelenését jelenti. A publikációk a nyomtatott formában megjelenő szövegekhez hasonlóan először szakmai bírálaton, lektoráláson esnek át.

Az open access publikációk finanszírozásához ugyanúgy szükség van forrásokra, mint a hagyományos publikációk esetén. A források viszont másképp oszlanak meg: egyes open access kiadók publikációs költségeket számolnak fel, amelyeket vagy a szerző (author fee) vagy az intézet (institutional fee) fizet ki; a nyomtatás lehetőségét az open access kiadók általában kérésre történő formában (Print-on-Demand) kínálják fel.

A Directory of Open Access Journals (DOAJ) 9950 szakmailag bíralt open access folyóiratról (2013. október) ad áttekintést.

A zöld út

A zöld út – szerzői archiválás (self-archiving) – a publikáció megjelenésével egyidejű vagy utólagos szövegarchiválást jelenti egy intézményi vagy egy diszciplináris open access dokumentumszerveren.

Ez leginkább azon szövegek preprint (szakmai lektorálás előtti tudományos publikáció) és postprint (szakmai lektorálás utáni utolsó szerzői verzió) változataira vonatkozik, amelyeket egy referált, előfizetéses folyóiratban terveztek megjeleníteni, de más dokumentumtípusokra is alkalmazható, pl. monográfiák, kutatási jelentések, konferenciakiadványok.

Az open access repozitóriumok listája megtalálható az The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), valamint a Registry of Open Access Repositories (ROAR) oldalakon.

Az open access előnyei

- ◊ Gyorsan, ingyenesen lehet hozzáférni az információkhoz
- ◊ A dokumentumok láthatósága és a rájuk való hivatkozások száma megnövekszik
- ◊ A keresőrendszerek a találati listában előnyös helyen, releváns találatként szerepeltetik a nyílt hozzáférésű dokumentumokat
- ◊ Elősegíti a nemzetközi és interdiszciplináris együttműködést
- ◊ A kutatási eredmények gyors értékelése fennlenti a kutatás hatékonyságát
- ◊ Tudatosítja a szerzőkben, milyen szerzői jogok illetik meg, és hogyan rendelkezzenek azokkal
- ◊ Gondoskodik a dokumentumok hosszú távú eléréséről

Jogi keretek

A szerzők rendszerint publikációs szerződést kötnek a kiadóval, amely meghatározza a jogaikat a kiadóval szemben és szabályozza a nyílt hozzáférésű dokumentumok felhasználási jogait. Ez a szerződés általában kiegészül egy open access publikációs licensszel, amellyel a szerzők további és pontosan specifikált jogokat adhatnak a felhasználók számára.

A Creative Commons és DiPP NRW változatos licenz- és szerződésformákkal segíti a szerzői jogi oltalom (copyright) alá eső művek tulajdonosait, amelyek lehetővé teszik például a teljes közkinccsé nyilvánítást éppúgy, mint számos szabad licenzformát a nyílt tartalom biztosításához.

A jogi kérdések áttekintéséről és a kiadók archiválási politikájáról a SHERPA/RoMEO jegyzék nyújt összefoglaló tájékoztatást.

OpenDOAR

DOAJ
DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

SHERPA
RoMEO

DiPP NRW

CC creative
commons